

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΕΟΦΥΤΟΣ Ο ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

- Χρήστου Κ. Οικονόμου
*Καθηγητῆ καί Προέδρου τοῦ Τμήματος
Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.*

Ὁ Νεόφυτος, γιός τοῦ Ἀθανασίου καί τῆς Εὐδοξίας, γεννήθηκε στή Λεύκαρα τό 1134. Εἶχε ἑπτά ἀδελφία, ἀγόρια καί κορίτσια. Παρέμεινε ἀναλφάβητος μέχρι τά δεκαοκτώ του χρόνια καί ἀσχολεῖτο ὡς κηπουρός ἰδιαίτερα μέ τήν καλλιέργεια τῶν ἀμπελιῶν. Ἐνῶ οἱ γονεῖς του τόν ἀρραβώνιασαν στή δεκαοκτώ του χρόνια, αὐτός κατέφυγε στό μοναστήρι τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου στόν Κουτσοβέντη. Οἱ γονεῖς του τόν ἐπανεφέραν στό χωριό του, ὅμως αὐτός λύει τόν ἀρραβῶνα καί ξαναφεύγει στή μονή τοῦ Χρυσοστόμου, ὅπου ἐκάρη μοναχός. Μετά τό πενταετές διακόνημα τοῦ καλλιεργητῆ ἀμπελιῶν, ὁ ἡγούμενος Μάξιμος τόν μετέθεσε στόν ναό ὡς παρεκκλησίαρχο. Μέ ἄδεια τοῦ ἡγουμένου Εὐφρόσυνου πῆγε στούς Ἁγίους Τόπους, ὅπου προσκύνησε στή Ἱερουσόλυμα καί στή ἄλλα ἁγιασμένα μέρη. Ἐπέστρεψε καί πάλι στή μονή τοῦ Χρυσοστόμου γιά νά ἀναχωρήσει ἀργότερα στό Λάτρον ὄρος. Ὅμως μετά τή σύλληψη καί φυλάκισή του στό κάστρο τῆς Πάφου βρέθηκε στόν

Μελισσόβουνο, ὅπου ἔκτισε τήν Ἐγκλείστρα του, ἡ ὁποία ἀργότερα μετετράπη σέ Μονή Ἐγκλείστρας καί κατόπιν Ἱερά Μονή Ἁγίου Νεοφύτου.

Πρόβλημα παραμένει τό θέμα τῆς παιδείας τοῦ Νεοφύτου. Ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀναφέρει ῥητά ὅτι ὡς τά δεκαοκτώ του χρόνια ἦταν ἀναλφάβητος, στή συνέχεια συναντοῦμε ἕναν ἀπό τούς μεγαλύτερους συγγραφείς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ὁποίου τό ἔργο ὑπολογίζεται στίς 4.500 π. χειρόγραφες σελίδες, πού καλύπτει σχεδόν ὅλα τά γνωστικά ἀντικείμενα τῆς θεολογίας. Πιθανόν ὁ Ὅσιος νά ξεκίνησε τήν μάθησή του μέ τήν μέθοδο τῆς ἀπομνημονεύσεως. Στήν ἀρχή ἀπομνημόνευσε τό Ψαλτήρι, κατόπιν τήν Ἐξαήμερο καί τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Γενέσεως, ἐνῶ στή συνέχεια, ὅπως φαίνεται ἀπό τό συγγραφικό του ἔργο, γνώριζε σχεδόν τό σύνολο τῆς Καινῆς καί Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπό στήθους. Συγχρόνως ἀπομνημόνευσε πολλά ἀπό τά πατερικά ἔργα. Φαίνεται ὅτι τά πρῶτα του γράμματα διδάχθηκε ἀπό μοναχούς τῆς μονῆς τῆς μετα-

νοίας του στὸν Κουτσοβέντη, ὅπου ὑπῆρχε ἐνδεχομένως εἰδικό σχολεῖο στὸ ὁποῖο οἱ ἀναλφάβητοι μοναχοὶ διδάσκονταν τὰ στοιχειώδη γράμματα. Ἄν προσθέσουμε καὶ τὶς ὀλονύκτιες ἀκολουθίες στὶς ὁποῖες μετέιχε ὡς μοναχὸς ὁ Νεόφυτος, μποροῦμε νὰ ἔχουμε τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἔμαθε γράμματα ὁ ἀναλφάβητος νεαρὸς τῶν Λευκάρων. Μπορεῖ ὁ τρόπος παιδείας τοῦ Ἐγκλείστου νὰ ἦταν στερεότυπος στὰ μοναστήρια, ἀλλὰ αὐτὸ πού θέλουμε νὰ τονίσουμε στὴ συγκεκριμένη περίπτωση εἶναι τὸ γεγονός τῆς μεγάλης ἐξέλιξης τοῦ Νεοφύτου σέ σημαντικό ἐκκλησιαστικό συγγραφέα. Ἀσφαλῶς στὴν προκειμένη περίπτωση δέν μποροῦμε νὰ ἀγνοήσουμε καὶ τὸν παράγοντα φωτισμὸς τῆς θείας χάριτος.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα προβλήματα στὴν ἔρευνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νεοφύτου εἶναι ἡ χρονολογικὴ ἔνταξη τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων του. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις ἔγιναν κατὰ καιροὺς διάφορες προσπάθειες ὑπολογισμοῦ τῆς χρονικῆς σειρᾶς τῆς ζωῆς

καὶ τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου. Κατὰ τὴν Τυπικὴ Διαθήκη στὴν ἀπαρίθμηση τῶν ἔργων του ὁ Ὅσιος ἀναφέρει πρῶτα τὶς τρεῖς Πανηγυρικὲς καὶ στὴ συνέχεια τὰ δύο βιβλία *Ψυχοφελῶν Ἐπιστολῶν*, γιατί, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὶς πληροφορίες πού παρέχουν οἱ πηγές, γράφτηκαν κατὰ καιροὺς σέ ὀλόκληρη τὴν περίοδο τῆς ὑπερτεσσαρακονταετοῦς συγγραφικῆς παραγωγῆς, δηλαδή ἀπὸ τὸ 1164 ἢ 1171 ὡς τὸ 1214. Ἐπίσης, κατὰ τὸ Πρόχειρό του, κάλυψε μία ὀλόκληρη πεντηκονταετία γεγονότα τῆς ζωῆς τῆς Κύπρου, δηλ. ἀπὸ τὸ 25ο ὡς τὸ 75ο ἔτος τῆς ἡλικίας του (1159-1209).

Οἱ τίτλοι τῶν δεκαεξὶ ἔργων τοῦ ἁγίου Νεοφύτου ἀναφέρονται στὴν Τυπικὴ Διαθήκη του καὶ εἶναι οἱ ἑξῆς: *τρεῖς Πανηγυρικὲς, δύο βιβλία ψυχοφελῶν ἐπιστολῶν, τὸ Πεντηκοντακέφαλον, ἡ Θεοσημία, ἡ ἔρμηνεῖα τῶν δώδεκα Δεσποτικῶν ἑορτῶν, τὸ Δωδεκάλογον, τὸ Πρόχειρον, Ἐρμηνεῖες τῶν Δεσποτικῶν Ἐντολῶν, οἱ Κατηχήσεις, Μικρὸν Κατανυκτικὸν Στιχηρῶν, ἡ Τυπικὴ Διάταξη καὶ τὸ Τελευταῖον.*

Ὁ ἀείμνηστος Ἰω. Π. Τσικνόπουλος ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1950, σέ συνεργασία μὲ τὴν

Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου, κατέβαλε προσπάθειες γιά μία ὀλοκληρωμένη ἔκδοση τῶν Ἀπάντων τοῦ Ἁγίου. Ἐπειδή τό ἔργο αὐτό ἀπαιτοῦσε ἐπιστημονικό δυναμικό καί συλλογική ἐργασία δέν μπόρεσε νά πραγματοποιηθεῖ. Ἀκολούθησε καί δεύτερη προσπάθεια τοῦ Κέντρου Κυπριακῶν Ἐρευνῶν, ἡ ὁποία δέν ὑλοποιήθηκε, ὅποτε ἡ Μονή προχώρησε μέ τό Ἴδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ΄ στήν ὑλοποίηση αὐτοῦ του μακρόπνοου σχεδίου. Παρά τίς φιλότιμες προσπάθειες τοῦ ἀείμνηστου Παύλου-Βενέδικτου Ἐγγλεζάκη καί ἄλλων συνεργατῶν τοῦ Ἰδρύματος καί πάλιν δέν προχώρησε τό ἔργο στή διεκπεραίωσή του. Μετά ἀπό ὅλες αὐτές τίς προσπάθειες, ἡ Ἱερά Μονή διά τοῦ ἡγουμένου της, νῦν Ἐπισκόπου Χύτρων κ. Λεοντίου, τοῦ ἡγουμενοσυμβουλίου της, καί μέ γενικό ἐκπρόσωπο τόν Ἀρχιμ. Ἀλέξιο Ἐγκλειστριώτη, προχώρησε στήν ἱστορική της ἀπόφαση τήν 3η Ἰουλίου 1994. Ἀνέθεσε στούς καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης Νίκ. Ζαχαρόπουλο, Ἰω. Καραβιδόπουλο, Χρ. Οἰκονόμου καί τόν ἀείμνηστο Δ. Τσάμπ τόν συντονισμό τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου. Τό ἔργο ὀλοκληρώθηκε σέ ἕξι τόμους τό 2008.

Ἡ παγκόσμια ἐπιστημονική κοινότητα ἔχει σήμερα στή διάθεσή της τίς βασικές πηγές, πού εἶναι τά κείμενα τῶν διασωθέντων συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Νεοφύτου. Τό ἔργο ἐκδόθηκε ἀπό τοὺς παρακάτω καθηγητές στήν ἐξῆς σειρά:

Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Α΄, *Δέκα Λόγοι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν*, ἐκδ. Ἰω. Ε. Στεφανῆς καί *Πεντηκοντακέφαλον*, ἐκδ. Π. Σωτηροῦδης, Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σ.σ. 430.

Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Β΄, *Τυπική Διαθήκη*, ἐκδ. Ἰω. Ε. Στεφανῆς, καί *Βίβλος τῶν Κατηχήσεων*, ἐκδ. Β. Κ. Κατσαρός, Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σ.σ. 500.

Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Γ΄, *Πανηγυρική Α΄*, ἐκδ. Νίκ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδης (Λόγοι 1-15)

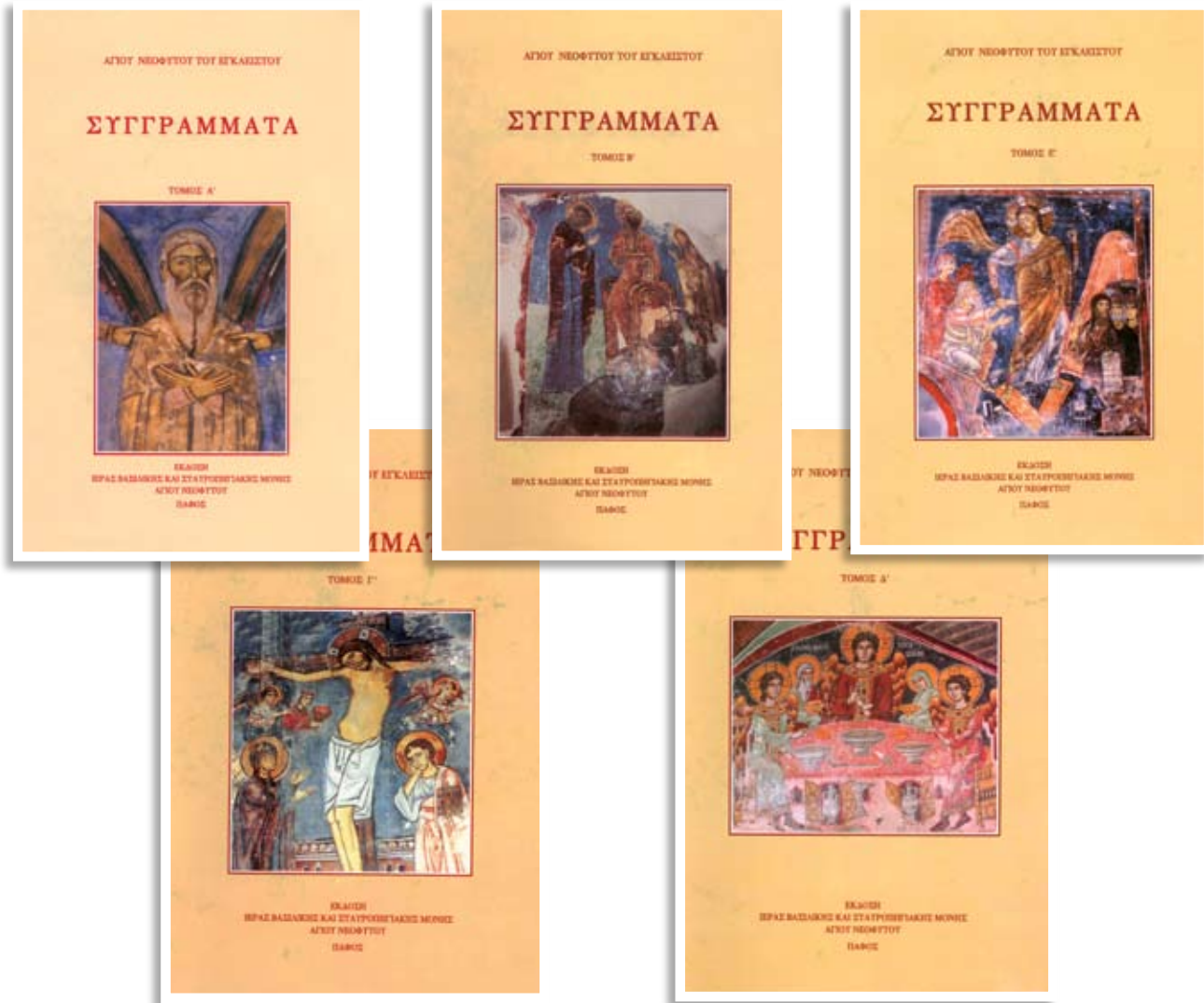
καί Θεόδ. Ξ. Γιάγκου (Λόγοι 16-30), Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σ.σ. 620.

Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Δ΄, *Ἐρμηνεία τῆς Ἐξαήμερου καί Ἐρμηνεία τοῦ Ψαλτῆρος καί τῶν Ὠδῶν*, ἐκδ. Θ. Ε. Δετοράκης καί *Ἐρμηνεία τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων*, ἐκδ. Βασ. Στ. Ψευτογκᾶς, Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σ.σ. 744.

Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Ε΄, *Ἐρμηνεία Κανόνων τῶν Δώδεκα Δεσποτικῶν ἑορτῶν*, ἐκδ. Ἀλ. Σακελλαρίδου-Σωτηροῦδης, Λόγοι, ἐκδ. Κ. Κωνσταντινίδης, Νίκ. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδης, Β. Κατσαρός, *Τό βιβλίον τῆς Θεοσημείας*, ἐκδ. Δημ. Σοφιανός καί *Ἐπιστολές*, ἐκδ. Ἀπ. Καρπόζηλος, Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σ.σ. 504.

Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος ΣΤ΄, *Εὐρετήρια*, Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σ.σ. 272.

Μία μικρή ομάδα ἐρευνητῶν πού ξεκίνησε ἀπό τόν προτεστάντη ἱερέα F. E. Warren, τόν C. Mango, τόν E. J. Hawkin, τόν R. Cormack καί τήν Κάτια Γαλαταριώτου, ὑποστήριξαν ὅτι ὁ Νεόφυτος σέ εἰκόνα πού ὑπάρχει στήν Ἐγκλείστρα τοῦ βρίσκεται ἀνάμεσα σέ δύο ἀγγέλους. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ Ὅσιος προπαγανδίζοντας τήν ἀγιότητά του κατόρθωσε νά πείσει τοὺς πιστοὺς νά τὸν ἀναγνωρίσουν Ἅγιο (Making a Saint). Αὐτή ἡ ὑπόθεση δέν φαίνεται νά ἔχει ἐπιστημονικά κριτήρια, ἀλλά πρόκειται γιά αὐθαίρετες ἰδεολογικές ἀπόψεις, πού ἀγνοοῦν βασικές ἀρχές τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιά τό θέμα τῆς ἀναγνώρισης καί ἀνακήρυξης τῶν ἁγίων. Δέν στηρίζεται στίς ἀρχές τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἁγιολογίας. Ὡς γνωστό, ὁ Νεόφυτος ἀναγνωρίστηκε ἅγιος ἀπό τήν κοινή συνείδηση τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καί στή συνέχεια ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχή τοῦ νησιοῦ κατέγραψε τόν ἅγιο στά Δίπτυχα, γιά νά μνημονεύεται στή θεία Λειτουργία καί καθόρισε τήν ἑορτή τῆς μνήμης του. Στή συνέχεια γενικεύτηκε ἡ ἑορτή τοῦ ἁγίου Νεοφύτου καί περιλήφθηκε τό ὄνομά του στά Συναξάρια, τά Ἁγιολόγια καί τά Μηνολόγια τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. **Ὁ Νεόφυτος δέν σκε-**

φτόταν με ὄρους κοινωνικῆς προπαγάνδας, ἀλλὰ με ἐκκλησιολογικές, χριστολογικές, σωτηριολογικές, πνευματολογικές καί ἐσχατολογικές ἀρχές. Ὑπόβαθρο τῆς σκέψης τοῦ Ἐγκλείστου δέν εἶναι ἡ κοσμική πολιτική διπλωματία, ἀλλὰ τό βιβλικό μήνυμα καί ἡ ὀρθόδοξη πατερική παράδοση. Κριτήριο τοῦ Νεοφύτου ἦταν ἡ ἀγιότητα ὡς σωτηριολογική προοπτική καί πνευματική ἄσκηση καί ἀφιέρωση στό θέλημα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ με μοναδικό στόχο τή συμμετοχή σέ μία ἀνακαινισμένη κοινωνία, πού ὀδηγεῖ στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Τό πρόβλημα τῶν πηγῶν τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Νεοφύτου εἶναι ἓνα πολύπλοκο θέμα πού παραμένει ἀνοιχτό στήν ἔρευνα. Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου στόν Ἐγκλειστο εἶναι σαφῆς στά συγγράμματά του. Αὐτή ἡ ἐπίδραση ξεκινοῦσε ἀπό τή ζωή τοῦ Ἁγίου καί ἐπεκτεινόταν στό συγγραφικό του ἔργο. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἦταν τό πρότυπο καί τό ὑπόδειγμα τοῦ Νεοφύτου, γι' αὐτό καί χαρακτηρίστηκε ὡς «ὁ Χρυσό-

στομος τῆς Κύπρου». Ὁ Ὅσιος χρησιμοποιεῖ τό γνωστό ἔργο τοῦ Χρυσοστόμου «Μαργαρίτες» καί ἄλλα συγγράμματά του πού εἶχε στή Βιβλιοθήκη τῆς Ἐγκλείστρας. Εἶναι ἐνδεικτικοί οἱ πρωτότυποι χαρακτηρισμοί τοῦ Νεοφύτου γιά τόν ἱερό Χρυσόστομο. Τόν ἀποκαλεῖ «χρυσορρειθρομάργαρον», «χρυσόρρειθρον γλῶτταν», «χρυσορρήμονα γλῶτταν», «Χριστόστομον» ὡς «Χριστοῦ στόμα» κ.ἄ. Ἐκφράζοντας ὁ Νεόφυτος τήν ἀποψή του γιά τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Χρυσοστόμου ὑποστηρίζει πῶς ἀρκοῦσε γιά νά ὀδηγήσει ὅλο τόν κόσμον, ὀλόκληρη τήν οἰκουμένη στή σωτηρία μέ τίς διδαχές του. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Χρυσοστόμου φαίνεται κυρίως στούς *Δέκα λόγους περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, στήν ἐρμηνεία τῆς Ἐξαήμερου καί στήν ἐρμηνεία τοῦ Ψαλτήρα*. Γι' αὐτό, ὁ Νεόφυτος ἐγκωμιάζοντας τόν ἱερό Χρυσόστομο τόν χαρακτηρίζει ὡς μεγάλο φωστήρα τῆς οἰκουμένης, μύστη καί μυσταγωγῶ τῶν μεγάλων μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ρήτορα τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων καί γενικότερα τῆς θεόπνευστης Ἁγίας Γραφῆς. ■